

tijd en laat ze er licht over schijnen, geeft ze beslissingen. Het is geen wonder, dat juist in onze dagen van actualisme de uitlegging van *Calvijn* weer meer naar voren, meer in eere komt.

Maar helaas — het goud is verdonkerd. Als ik wel zie, vooral door twee oorzaken, door de verandering der tijden en door de gebreken, die ook de exegese van een *Calvijn* hebben aangekleefd. Genève is de stad van *Calvijn*, ook de stad van *Rousseau*. Al spoedig na het optreden van *Calvijn* en zijn onmiddellijke opvolgers begint de natijld te komen. En hoe verder het gaat, hoe meer we het rationalisme zien naderen.

Het rationalisme is de dood voor alle gezonde Schriftverklaring. Want krachtens zijn beginsel moet het het karakter der Schrift als Goddelijke openbaring ontkennen, in ieder geval miskennen. Het laat den mensch oordeelen over het werk Gods. Zoo moet het leiden tot ongeoorloofde Schriftkritiek en tot het weigeren om te luisteren naar de stem van God. Het is niet noodig deze dingen nader voor U uit te werken, ze zijn overbekend. Ik kan met een enkele herinnering volstaan. Inderdaad, het rationalisme beteekent de dood voor de gezonde exegese, gelijk die bij *Calvijn* en de zijnen werd gevonden.

Het zou evenwel onbillijk zijn, indien we alleen het rationalisme de schuld gaven van het verval. Er ontbrak iets aan de exegese der reformatoren, met name het juiste historische besef. Er is waarlijk niet alleen gefantaseerd op de kaarten, die we vinden ingeplakt in onze oude Statenbijbels. Er werd veel beweerd en weinig bewezen. De Joden leerden dat, de oude Christenen deden dit en vroeg men, vanwaar hebt ge die wijsheid, dan kwam er geen antwoord. Het zou de moeite loonen eens na te gaan, waaraan dit gebrek aan historisch besef is te danken⁴⁾. Te meer, omdat het zich niet op alle terrein openbaart, maar een man als *Calvijn* tegenover de beweringen der Roomsche kerk zich tot de patres wendt en toont hun geschriften zeer wel te kennen, zelf te hebben bestudeerd. Naar alle waarschijnlijkheid werken hier andere factoren. Zelfs het rationalisme heeft in zijn eerste periode niet gebracht en ons geleerd nauwkeurig en ook critisch onderzoek. Dat hadden de reformatoren van de humanisten slechts zeer ten deele geleerd en zoo namen ze zonder de noodige critiek veel uit oude schrijvers over, ook uit Grieksche en Romeinsche classieken. Verder hebben we hier misschien nog nawerking van het verkeerde in de scholastiek, die immers vaak redeneerde zonder eerst de feiten, waaruit men redeneerde, nauwkeurig te hebben vastgesteld. Ik kan thans echter op dit op zichzelf belangrijke onderwerp niet nader ingaan en moet volstaan met uit te spreken, dat twee factoren van de goede reformatorische exegese hebben afgebracht, de vijandschap van het rationalisme eenerzijds, aan den anderen kant les défauts de ses qualités.

Zoo begint aan het einde van de achttiende eeuw voor de exegese een nieuwe periode, die zich in de negentiende eeuw heeft voortgezet, en waartoe zeer velen, die thans arbeiden, nog moeten worden gerekend, het tijdvak van het werken naar de historische, wil men naar de historisch-critische methode, het oordeelen met